

II Słownictwo i gramatyka UKD

Alfabet UKD tworzą: cyfry od 0 do 9; znaki specjalne wykorzystywane jako wskaźniki podziałów pomocniczych, tzn. kropka (.), nawias okrągły otwierający i zamykający (), znak równości (=), cudzysłów (" "), kreska pozioma (-), apostrof ('), gwiazdka (*) oraz małe i wielkie litery alfabetu języka naturalnego, w którym wyrażone są nazwy obiektu, którego dotyczy treść dokumentu (tzw. podział alfabetyczny); znaki specjalne wykorzystywane jako wskaźniki relacji: plus (+), kreska ukośna (/), dwukropek (:), nawias kwadratowy otwierający i zamykający ([,]).

II.1 Zasób leksykalny UKD

- symbole główne zorganizowane w działach głównych 0-9,
- symbole pomocnicze obejmujące symbole podziałów wspólnych oraz specjalnych (analitycznych i syntetycznych),
- symbol A/Z, sygnalizujący możliwość stosowania podziału alfabetycznego.

II.1.1 Symbole główne

Symbole główne UKD to symbole wyrażające zasadniczy przedmiot klasyfikowanego dokumentu. Mogą być użyte samodzielnie do znakowania klasyfikowanego dokumentu. Znajdują się w tablicach głównych UKD.

Podział wiedzy na pierwszym szczeblu klasyfikacji:

- 0 Dział ogólny
- 1 Filozofia. Psychologia
- 2 Religia. Teologia
- 3 Nauki społeczne
- 4¹
- 5 Matematyka. Nauki przyrodnicze
- 6 Nauki stosowane. Medycyna. Technika. Rolnictwo
- 7 Sztuka. Rozrywki. Sport

¹ Dział 4 pozostaje pusty stanowiąc rezerwę dla rozbudowy klasyfikacji w przyszłości.

8 Językoznawstwo. Nauka o literaturze. Literatura piękna

9 Archeologia. Geografia. Biografie. Historia

II.1.2 Symbole pomocnicze

Symbole pomocnicze UKD uściślają charakterystykę dokumentu. Nie mogą być użyte samodzielnie do znakowania klasyfikowanego dokumentu. Dodają pewną uzupełniającą cechę przedmiotu czy tematu reprezentowanego przez symbol główny.

Wyróżniamy następujące symbole pomocnicze:

II.1.2.1 Poddziały wspólne

Poddziały wspólne mają nieograniczony zakres stosowania, wyrażają uniwersalne charakterystyki treści lub formy dokumentów. Można je łączyć z dowolnym symbolem głównym z tablic głównych, przy czym ich liczba dołączana do symbolu głównego formalnie nie jest ograniczona. Znajdują się w tablicach pomocniczych UKD.

Należą do nich:

- Poddziały wspólne języka; wyróżnia je wskaźnik = ..., czytaj „znak równości”
Służą do oznaczania języka, w którym dokument jest opublikowany lub z którego jest tłumaczony.
- Poddziały wspólne formy; wyróżnia je wskaźnik (0...), czytaj „nawias zero”
Wyrażają formę wydawniczą, graficzną lub piśmienniczą dokumentu.
- Poddziały wspólne miejsca; wyróżnia je wskaźnik (1.../9...), czytaj „nawias okrągły, wewnątrz ciągu cyfr od 1 do 9”.
Stosowane są do oznaczenia lokalizacji przestrzennej lub pochodzenia opisywanych obiektów. Nie służą do określenia miejsca opracowania dokumentu lub jego opublikowania.

- Poddziały wspólne rasy, narodowości i grupy etnicznej; wyróżnia je wskaźnik (=...), czytaj „znak równości w nawiasach okrągłych”
Służą do wskazywania aspektu narodowościowego lub grup ludności, których dotyczy dokument.
- Poddziały wspólne czasu; wyróżnia je wskaźnik "...”, czytaj „cudzysłów”
Stosowane są do oznaczania daty, epoki, okresu, następstwa chronologicznego i czasu trwania zjawiska omawianego w dokumencie.
- Poddziały wspólne z kreską; wyróżnia je wskaźnik -0, czytaj „kreska zero”
W tym:
 - Poddziały wspólne -02 Właściwości
Służą do oznaczania własności przedmiotów treści.
 - Poddziały wspólne -03 Materiały
Służą do oznaczania surowca lub składników, z których zostały wykonane wyroby omawiane w dokumencie, kiedy surowce te czy elementy nie są podstawowym aspektem rozważań w dokumencie.
 - Poddziały wspólne -04 Relacje, procesy, działania
Służą do oznaczania specyficznych związków łączących przedmioty treści oraz działań, którym podlegają.
 - Poddziały wspólne -05 Osoby
Służą do wyrażania charakterystyk osób, stanowiących przedmiot treści.

II.1.2.2 Poddziały analityczne i syntetyczne

Poddziały analityczne i syntetyczne dają możliwość przeprowadzenia podziału poszczególnych dziedzin niezależnie na podstawie różnych kryteriów. Symbole podziałów analitycznych i syntetycznych muszą występować bezpośrednio po symbolu głównym, do którego się odnoszą. Służą do oznaczania pojęć wspólnych dla danej dziedziny.

II.1.2.2.1 Poddziały analityczne

Można je łączyć tylko z symbolami głównymi należącymi do gałęzi klasyfikacyjnej, której dodatkową rozbudowę wyrażono za ich pomocą, np.: 621.941-52 Automatyczne sterowanie i regulacja tokarek.

Są one wyrażeniami homograficznymi, tzn. symbole podziałów analitycznych o identycznej formie w różnych działach reprezentują różne znaczenie. O ich znaczeniu decyduje kontekst, w którym są użyte, a więc poprzedzający je symbol główny, np.:

poddział analityczny .07 w zależności od tego w jakim występuje dziale oznacza odpowiednio:

33.07	Władze i organy urzędowe
57.07	Paleontologia analityczna
7.07	Zawodowy stosunek do sztuki

Symbole podziałów analitycznych umieszczone są przy symbolu węzłowym gałęzi, w której podziały mogą być stosowane, np.:

53.08 można stosować w całym dziale 53, tj.: 531.08, 532.08; 533.08, 534.08 itd.

Poddziały analityczne można podzielić na:

- Poddziały analityczne z kropką .01/.09; czytaj „kropka-zero”
Wyrażają one powtarzające się aspekty zagadnień (badań, działalności, procesów, operacji) wskazanych przez poprzedzający je symbol, np.:
004.087 Informatyka i technika komputerowa – nośniki elektroniczne
621.03 Ogólna budowa maszyn – fizyka techniczna
- Poddziały analityczne z kreską -1/-9, czytaj „kreska jeden do kreska dziewięć”
Służą do wskazywania elementów, właściwości i innych szczegółów zagadnienia wyrażonego przez symbol je poprzedzający, np.:
(1-22) Poddziały miejsca – wiejskie jednostki administracyjne
82-2 Literatura – utwory dramatyczne

- W niektórych działach UKD, głównie w dziale 61 Medycyna, stosowane są też nietypowe wskaźniki poddziałów analitycznych, tj.:
 - podziały analityczne -01/-09
 - podziały analityczne -001/-009
 - podziały analityczne ...' (z apostrofem)

Poddziały analityczne z apostrofem stosowane są w poddziałach wspólnych języka oraz działach 004 Informatyka i technika komputerowa, 81 Językoznawstwo, np.:

=162.1'282 Gwary języka polskiego

004.4'23 Oprogramowanie – programy serwisowe

811.162.1'36 Język polski – gramatyka

Istnieje możliwość tworzenia symboli poddziałów analitycznych metodą rozbudowy równoległej na podstawie rozbudowy symboli głównych danego działu, tak się dzieje w przypadku symboli z działów 582 Botanika systematyczna, 592/599 Zoologia systematyczna.

II.1.2.2.2 Poddziały z apostrofem²

Tworzone są z części symboli głównych pewnego działu, wskazujących różne charakterystyki obiektów, które w tym dziale są sklasyfikowane. Poddziały syntetyczne reprezentują własności lub składniki współwystępujące w opisie obiektu o złożonej charakterystyce, np.: partie i ruchy polityczne o różnych założeniach klasyfikuje się odpowiednimi symbolami, przy czym w drugim z nich symbol 329 zastępuje się apostrofem , np.: 329.17'18 Partie nacjonalistyczno-faszystowskie

II.1.3 Symbol A/Z

Symbol A/Z oznacza tzw. podział alfabetyczny. Uszczegóławia przez wprowadzenie nazwy obiektu, którego dotyczy treść dokumentu. W tablicach głównych zdarza się często, że nie można wyrazić za pomocą

² W terminologii polskiej wprowadzone zostało rozróżnienie poddziałów analitycznych i syntetycznych, które odnosi się do znaczenia i sposobu tworzenia tych symboli. Do 1989 r. podziały syntetyczne były jednoznacznie rozróżniane wskaźnikiem apostrof ('), obecnie znak ten wykorzystywany jest także do identyfikacji poddziałów analitycznych w niektórych działach UKD, np.: w dziale 81'25 Teoria przekładu.

figurujących tam symboli jednostek (poszczególnych osób, rzeczy, itp.). Gdy to jest konieczne można dodawać do symboli UKD nazwy, skróty nazw, litery lub numery w odpowiednim porządku, np.:

061A/Z	Organizacja międzynarodowa znana z nazwy
1Hegel	Filozofia Hegla

II.1.4 Separator symbolu własnego UKD i symbolu zapożyczonego *(gwiazdka)

Charakterystykę tematu można uszczegółowić przez dopisanie do symbolu UKD dodatkowych oznaczeń przyjętych dla określonych zagadnień lub przedmiotów w innych systemach klasyfikacyjnych lub kodowych. Przykładem jest rozbudowa działu 630 Leśnictwo i 94(438).08 Historia Polski 20 wieku.

II.2 Gramatyka (składnia) UKD

Symbole główne, reprezentujące klasy główne rozbudowy dziedzinowej, można łączyć z symbolami poddziałów pomocniczych (wspólnych, analitycznych i syntetycznych), tworząc tzw. symbole rozwinięte lub syntetyczne, a także – za pomocą specjalnych znaków łączących – z innymi symbolami głównymi, tworząc tzw. symbole złożone.

Gramatyka UKD jest częściowo pozycyjna. Wykładnikiem kategorii symbolu głównego i symboli pomocniczych w strukturze symboli rozwiniętych jest ich pozycja w tekście UKD. Określając jego temat zawsze trzeba w pierwszej kolejności wskazać dziedzinę, do której ten temat należy oraz główny przedmiot rozważań.

Dokumenty klasyfikowane są za pomocą trzech rodzajów symboli, tj. symboli prostych, rozwiniętych i złożonych.

II.2.1 Symbol prosty

Składa się z jednego tylko symbolu głównego, niezależnie od stopnia jego szczegółowości, np.: 1 Filozofia; 111.84 Dobro. Zło.

W przypadku tekstu w postaci symbolu prostego symbole są przejmowane bezpośrednio z tablic UKD, w takiej formie, w jakiej są zapisane w tablicach.

II.2.2 Symbol rozwinięty

Składa się z jednego symbolu głównego i co najmniej jednego symbolu podziałów pomocniczych (analitycznych, syntetycznych, wspólnych albo podziału A/Z).

Symbole rozwinięte stosowane są, gdy charakterystykę zagadnienia lub przedmiotu wyrażonego symbolem głównym trzeba uzupełnić wskazaniem jego dodatkowych własności lub aspektów, np.: 343(438) Prawo karne w Polsce.

II.2.3 Symbol złożony

Składa się z dwóch co najmniej symboli głównych połączonych znakiem łączącym. Stosowane są wtedy, gdy charakterystyka dokumentu wymaga wskazania kilku przedmiotów treści rozważanych w sposób zależny lub niezależnie, albo wtedy, gdy przedmiot rozważany jest w różnych aspektach dziedzinowych. W przypadku tekstu w formie symbolu złożonego, tj. przynajmniej dwu symboli głównych wraz z dołączonymi do nich podziałami pomocniczymi, symbole główne połączone są następującymi znakami łączącymi (relatorami):

- plus (+) dla łączenia zagadnień niezależnych. Funkcja podobna do funkcji spójnika i, np.: 51+53 Matematyka i Fizyka, gdzie 51 Matematyka, 53 Fizyka;
- kreska ukośna (/), np.: 51/53 Matematyka, Astronomia i Fizyka, gdzie 51 Matematyka, 52 Astronomia, 53 Fizyka. Kreska ukośna jest stosowana po to, aby skrócić zapis dla ciągu symboli sąsiadujących ze sobą na tym samym stopniu podziału;
- dwukropek (:) wyrażający relację pewnej symetrycznej (wzajemnej) zależności logicznej. Funkcja jak: a, w porównaniu, w stosunku,

wyraża wpływ, przeznaczenie, opinię, zawężenie dziedzinowe, np.: 336.14:352 Budżet lokalny, gdzie 336.14 Budżet publiczny, 352 Administracja lokalna;

- dwukropek podwójny (::), np.: 69::728 Budownictwo mieszkaniowe. Użycie dwukropka podwójnego uniemożliwia stosowanie inwersji symbolu złożonego, dlatego przed dwukropkiem podwójnym powinien stać symbol, który ma służyć do wyszukiwania informacji.
- [,] nawias kwadratowy znak włączenia (zanurzenia, wtrącenia) i grupowania. Jeżeli symbole połączone znakami + (plus) i : (dwukropek) reprezentują pewną całość tematyczną, do której odnoszą się pozostałe symbole główne lub pomocnicze, to całość tę wyodrębnia się za pomocą nawiasów kwadratowych, np.: 338.45:664](438) Ekonomia przemysłu spożywczego w Polsce.

II.2.4 Rozbudowa równoległa symboli UKD

Rozbudowa równoległa to podział kilku niezależnych symboli węzłowych według tego samego lub bardzo zbliżonego kryterium. Pełną rozbudowę podaje się w tablicach tylko przy jednym z tych symboli i stanowi ona tzw. wzorzec rozbudowy równoległej zastosowanej przy pozostałych symbolach.

Metody rozbudowy równoległej:

- rozbudowa podziałów wspólnych rasy, narodowości i grupy etnicznej (=...) na podstawie podziałów wspólnych języka =..., np.: na podstawie podziału wspólnego języka =111 Język angielski zbudowano podział wspólny rasy, narodowości i grupy etnicznej (=111) Anglicy,
- rozbudowa podziałów wspólnych rasy, narodowości i grupy etnicznej (=...) na podstawie podziałów wspólnych miejsca (1.../9...), poprzedzając je wskaźnikiem =1/=9 oraz dwukropkiem, np.: na podstawie podziału wspólnego miejsca (436) Austria

zbudowano poddział wspólny rasy, narodowości i grupy etnicznej (=1/=9:436) Austriacy,

- rozbudowa działu głównego 811 Poszczególne języki na podstawie poddziałów wspólnych języka =..., np.: na podstawie poddziału wspólnego języka =111 Język angielski zbudowano symbol główny 811.111 Język angielski,
- rozbudowa działu głównego 821 Literatura w poszczególnych językach na podstawie poddziałów wspólnych języka =..., np.: na podstawie poddziału wspólnego języka =111 Język angielski zbudowano symbol główny 821.111 Literatura angielska,

Bibliografia

J. Hys, *Pragmatyka Języka Haseł Przedmiotowych i Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej w „Przewodniku Bibliograficznym”*, Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2009.

B. Sosińska-Kalata, *Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna. Podręcznik*, Warszawa: Wydaw. SBP, 1995.

O. Ungurian, *Wprowadzenie do uniwersalnej klasyfikacji dziesiętnej*, Warszawa: Wydawnictwo Komunikacji i Łączności, 1970.